Autor Guste Santini
Petak, 11 Prosinac 2009 21:32

«Siromašni imaju vrlo malo novca, pa ne mogu plaćati značajno povećane poreze. Bogate je moguće oporezivati jače, ali samo do neke točke: ako država nametne previsoku «graničnu» poreznu stopu, tj. uzme prevelik dio posljednjeg dolara što ga pojedinac zaradi, to će imati ozbiljan nepovoljan učinak na poticaje da se radi, štedi i investira.»

Paul Krugman
Doba smanjenih očekivanja

Sažetak

Proces reprodukcije je nedjeljiv. Porezi se, bez obzira na to u kojoj su točki procesa reprodukcije nametnuti, «uklinjuju» i putem složene međuovisnosti determiniraju cjelokupni proces reprodukcije. U uvjetima globalizacije porezni sustav i porezna politika temeljni su dio gospodarskog sustava i ekonomske politike, posebno kada se radi o maloj i nerazvijenoj zemlji tipa Hrvatske. Svekolika složenost procesa reprodukcije imperativno zahtijeva stalno preispitivanje sustava i politike te troškove njihove implementacije. U maloj i nerazvijenoj zemlji, u uvjetima globalizacije, broj je stupnjeva slobode mali – s tendencijom daljnjeg smanjivanja – i to je jedno od trajnih/temeljnih ograničenja.

1. Polazište

Od osamostaljenja Hrvatska ima cilj da postane dio Europske unije. O tome se cilju više raspravljalo na političkoj, nego na gospodarskoj razini. Stječe se dojam da su gospodarski aspekti konvergencije Europskoj uniji zapostavljeni. Rasprave o troškovima punopravnog članstva uglavnom su zapostavljene a zagovornici punopravnog članstva najvećim su dijelom ukazivali na dobre strane koje članstvo donosi.

Maastricht predstavlja kriterijalnu funkciju koju valja imati u vidu prilikom konstruiranja gospodarskog sustava kao i vođenja ekonomske politike. Ugovorom iz Maastrichta, da posjetimo, definirano je ovih pet uvjeta poznatih kao kriteriji konvergencije:
– stopa inflacije može biti najviše do 1,5% veća od stope inflacije triju zemalja s najnižom stopom inflacije
– prosječne nominalne kamatne stope ne smiju biti veće za više od 2% od kamatnih stopa triju zemalja s najnižom stopom inflacije
– proračunski deficit ne smije biti veći od 3% GDP-a
– javni dug može iznositi najviše 60% GDP-a
– dvije godine prije ulaska u monetarnu uniju valja održavati stabilnost nacionalne valute uz dopuštene granice fluktuacije.

2. Prijedlog

U prvom je koraku nužno da se potrošnja dovede u okvire domaćeg društvenog proizvoda ili, što je isto, da finalna raspodjela i potrošnja društvenog proizvoda iznosi upravo toliko koliki je društveni proizvod. Proizvodne bi investicije morale povećati svoj udio u finalnoj raspodjeli društvenog proizvoda. Inozemni bi se dug, prema tome, povećavao za iznos pripadajućih kamata.

U drugom koraku pretpostavljam da je potrebna pozitivna nacionalna štednja u iznosu kamata po osnovi inozemnog duga kako bi se uredno servisirale obveze prema vjerovnicima. U svojim sam radovima pokazao da trošak servisiranja inozemnog duga iznosi 4,53% domaćeg proizvoda u 2006. godini, odnosno 4,84% u 2007. godini. Inozemni bi se dug, prema tome, stabilizirao u apsolutnom iznosu.

U trećem koraku štednja bi trebala biti veća od iznosa kamata po inozemnom dugu, što znači da bi otpočelo smanjenje inozemnog duga.

Prethodne pretpostavke moguće je ostvariti ukoliko se dinamizira izvozno orijentirana proizvodnja, s jedne strane, i, s druge strane, ukoliko se uravnoteži proračun. Valja istaknuti da rast proizvodnje utječe na uravnoteženje proračuna, ali uravnoteženje proračuna ne dinamizira rast. Pri tome naglašavam da prodaja obiteljskog srebra ne znači ispunjenje navedenih pretpostavki.

Imajući u vidu navedeno predlažem:
– povećanje porezne stope PDV-a
– povećanje broja i poreznu presiju trošarina, kako bi se smanjio regresivan učinak PDV-a, na luksuzna dobra, kako bi se povećali porezni prihodi
– povećanje neoporezivog dijela dohotka na 5.000 kuna u prvoj godini koji bi se povećavao svake godine za 1.000 kuna do iznosa potrebnog za jednostavnu reprodukciju četveročlane obitelji (što bi povećalo pravednost poreznog sustava)
– porezna progresija iznad neoporezivog djela dohotka ne bi smjela prelaziti 10, 20 i 30% (kako bi se povećala sklonost radu u odnosu na dokolicu)
– povrat zaštitne kamate na kapital za iznos inflacije.

Povećanjem poreza na potrošnju izvršila bi se neizravna devalvacija kune, s jedne strane, i, s druge strane, smanjila bi se sklonost potrošnji te bi se, prema tome, povećala sklonost štednji. Postojeći porezni sustav nije moguće napustiti kada imamo tako velik deficit robne razmjene s inozemstvom, odnosno kada je konkurentna sposobnost hrvatskoga gospodarstva inferiorna, što je vidljivo iz sporijeg rasta izvoza roba u odnosu na rast domaćeg proizvoda.

Kao što je poznato, za razliku od poreza na dobit (odnosno dohodak), porezi na potrošnju mogu se odbijati na granici. Otuda globalizacija implicitno i eksplicitno transformira porezne sustave u sustave potrošnog oblika.

Kada je riječ o porezu na dodanu vrijednost, imamo dva problema. Prvi je problem u regresivnim učincima poreza na dodanu vrijednost, a drugi je problem u likvidnom aspektu. Naime, porez na dodanu vrijednost ubire se u svakoj fazi proizvodnog ciklusa i naplaćuje prema fakturiranoj, a ne naplaćenoj realizaciji.

Karakteristika poreza na dodanu vrijednost jest, kao što smo rekli, da se porez nameće u svakoj fazi procesa reprodukcije. To što znači da su zalihe (inputi), također opterećene porezom na dodanu vrijednost, pa je, prema tome, promjena zaliha (inputa) izravno u svezi s povećanjem ili smanjenjem poreznih prihoda. Pri tome, dužina proizvodnog ciklusa znatno djeluje na likvidne aspekte odnosnog entiteta.

Kao i svaki drugi, porez nametnut na potrošnju ne ostvaruje svoju temeljnu pretpostavku da porezni teret snosi konačni potrošač. Sukladno elastičnostima porezni teret podijeljen je između potrošača i proizvođača. Dakle, porez na dodanu vrijednost mijenja točku pokrića udesno, što znači da je nužno povećati prodaju (količinu) i povećati maloprodajnu cijenu (Santini, I., 1995).

U hrvatskom slučaju, na temelju stanja u gospodarstvu i obveza koje su iz sadašnjosti prenesene u budućnost porezom na dodanu vrijednost, po mom prijedlogu, «zatvara“ se bilanca državne blagajne – proračun.

Kod trošarinskih poreza valja imati u vidu i fiskalnu i socijalnu funkciju poreza.

Fiskalna funkcija trošarina postoji od stvaranja države. Upravo su trošarine prvi porezi u novcu koje je suveren ubirao da bi pokrio rashode države. U Europskoj uniji ti se porezi «kombiniraju» s porezom na dodanu vrijednost kako bi se smanjila regresivnost poreza na dodanu vrijednost. Tako se trošarine nameću na one proizvode koji nisu nužna dobra. To je istovremeno i ograničenje trošarinskih proizvoda jer nenužna dobra obično imaju veliku elastičnost, pa veći dio trošarina, u krajnjoj liniji, snosi proizvođač, a manji potrošač. Ipak, ekonomska analiza pokazuje da postoje pravila kojih se valja držati prilikom uvođenja/mijenjanja trošarinskih poreza.

Svaka bi vlada morala voditi računa o tome proizvodi li se proizvod, koji je predmetom trošarinskog oporezivanja, u zemlji ili se pretežno uvozi.

Primjer od važnosti za Hrvatsku svakako su cigarete. Naime, Hrvatska je značajan proizvođač sirovog i prerađenog duhana. Ona je to desetljećima, a posebno od uvođenja virginije i berleja u Podravinu i Slavoniju. Štoviše, Dalmacija je bila poznata po hercegovačkom ravnjaku, a on se proizvodio u okviru austrijskog i jugoslavenskog monopola. U mnogim je krajevima obrada tog duhana predstavljala i prve manufakture.

Upravo proizvodnja duhana, u uvjetima izvozne orijentacije, odredit će cijenu trošarinama. Naime, postoji biološka struktura svake stabljike i ona se, u zavisnosti od vremenskih uvjeta, mijenja. Kako postoji ukupno šest klasa, to se neke više, a neke klase manje izvoze. Ostaje raspoloživi duhan određene klasne strukture. I sad se pojavljuje država koja mora odrediti takve trošarine da se klase, koje nemaju tržišta u inozemstvu, ugrade u domaći asortiman. Prema tome, sasvim je razumljivo da će trošarine u uvjetima kada se inputi proizvode u zemlji biti

različite u odnosu na trošarine gdje nema proizvodnje duhana. Ignoriranje te činjenice može imati znatne posljedice za razvoj odnosne grane, u ovom slučaju, proizvodnje i prerade duhana.

Kod nafte i naftnih derivata bit će drugi pristup. Naime, nafta je ograničena sirovina, što pokazuje kretanje cijena na svjetskom tržištu. Kolika će biti cijena u idućih šest mjeseci nije lako sagledati. Nacionalna proizvodnja nafte, kao što to pokazuje Norveška, posebno se tretira i prihodi od eksploatacije i prodaje nafte usmjeravaju se u posebne fondove; druge zemlje koje troše prihode od nafte zapostavljaju svoj razvoj. Trošarine na naftne prerađevine imaju za cilj da se maksimalno racionalizira potrošnja naftnih derivata.

Uvažavajući navedene principe, potrebno je preispitati sve trošarinske poreze kao i druge robe koje bi mogle biti predmetom trošarinskog oporezivanja. Karakteristike Hrvatske nameću potrebu uvođenja i redefiniranja postojećih trošarinskih poreza.
Povećanjem neoporezivog dijela dohotka, pored naglašenije socijalne funkcije poreza, smanjilo bi se sivo tržište radne snage, a samim time i proporcija sive ekonomije koja, ocjenjuje se, iznosi gotovo četvrtinu društvenog proizvoda.

Hrvatska je zemlja koja ima manje od 40% aktivnog stanovništva, od čega je više od 16% nezaposlenih. Ta «rezervna armija radne snage» predstavlja u svakom pogledu velik problem danas, a očekujem dodatno usložnjavanje problema i, prema tome, posljedice u budućnosti). Od osamostaljenja imamo gotovo 300 ili više tisuća nezaposlenih koji su u radnoj dobi, a ne privređuju. Jednostavno nije moguće shvatiti kako obilan resurs kao što je rad nema primjeren porezni tretman, kada znamo da oporezivanje kapitala izravno i neizravno nije ni približno u skladu s raspoloživošću kapitala. Naime, porezni sustav i, temeljem njega, porezna politika moraju oporezivati čimbenike gospodarske aktivnosti sukladno obilju tih čimbenika. Upravo poreznom politikom moguće je «sugerirati» takve kombinacije proizvodnih faktora koji će primjenjivati one tehnologije koje su u funkcionalnoj vezi s raspoloživim poreznim faktorima. Naime, aktivnom poreznom politikom moguće je mijenjati izokvantu sukladno raspoloživim resursima.

Izloženo sugerira da je prijeko potrebno povećati neoporezivi dio dohotka bar do razine jednostavne reprodukcije radne snage. Porezna progresija nakon neoporezovanog dijela dohotka ne bi trebala destimulirati rad u odnosu na dokolicu. Konačno, u globaliziranom svijetu mnoge države povećavaju konkurentnost poreznim sustavom i to je jedan od razloga napuštanja welfare statea.

U tom smislu valja imati u vidu iskustva razvijenih zemalja Europske unije i oporezivati dohodak nižim poreznim stopama u odnosu na te zemlje. Naime, razvoj nije moguć bez znanja. Znanje je oskudan resurs i nije realno očekivati da znanje neće «otići» ako se ukaže prilika.

U poreznoj teoriji postoje različita mišljenja glede poreznog tretmana rada i poreznog tretmana kapitala. Država blagostanja preferirala je rad u odnosu na kapital. Globalizacija relativizira taj stav jer sugerira da se mora promatrati životni ciklus, a ne kratki rok. Prema tomu mišljenju manja porezna presija na dohotke od kapitala imat će za posljedicu veće investicije, što znači da će rad od te i takve porezne politike imati koristi.

Na tim osnovama «korigiraju» se mnogi porezni sustavi, posebno u zemljama koje nemaju dovoljno nacionalne štednje kojom bi financirale razvoj. Postoje mišljenja, koja nisu bez osnova, da bi u Hrvatskoj valjalo oporezivati kapitalnu dobit. Ali, jednako tako, postoji argumentacija i druge strane koja smatra da bi oporezivanje kapitalne dobiti bilo štetno za Hrvatsku. Moje mišljenje glede ovog pitanja određeno je ukupnim procesom reprodukcije. Imajući u vidu materijalne mogućnosti zemlje, mislim da bi bilo više štete nego koristi od oporezivanja kapitale dobiti.

Problem doprinosa je neusporedivo značajniji jer standardi i opseg usluga, što je civilizacijska tekovina, ne isključuje one koji ne pridonose tim djelatnostima. Istina, smanjenje prava kao rezultat globalizacije i individualizacije rizika, kojih smo svjedoci, dovodi upravo one s najnižim primanjima i one bez primanja na rub egzistencije. Međutim, valja reći da se socijalna politika može i djelom treba voditi poreznom politikom, ali isključivo oslanjanje na poreznu politiku bila bi velika greška.

Za stanje u državi zaslužna/kriva je država koja provodi politiku. Ona mora, ako želi dinamizirati razvoj, jasno odrediti koliki je kapacitet ne samo poreza već i doprinosa. Upravo intergeneracijska solidarnost i uzajamnost moraju «dobiti» gornju granicu i solidarnosti i uzajamnosti. Prema tome, potrebno je odrediti koliki su doprinosi na pojedinoj razini dohotka, pri čemu proporcionalna stopa čini faktor rad isuviše skupim da se ne bi remetio odnos koegzistencije rada i kapitala. Drugim riječima, zalažem se za to da se po razredima uvede regresivna stopa, pri čemu bi na određenoj razini dohotka postojao samo porez na dohodak. To se čini vrlo radikalnim, međutim, moj pristup sugerira najprije stvaranje, a potom raspodjelu. Nije moguće najprije definirati raspodjelu bez obzira na to koliko stvaramo.

Porez na dobit nema znatnijega fiskalnog učinka. Porez na dobit tek po napuštanju zaštitne kamate osigurava proračunu nešto značajnije porezne prihode. Ipak, valja reći da porez na dobit ne određuje poreznu presiju tvrtkama. U svom radu pokazao sam da nije moguće odrediti poreznu presiju tvrtki, ili bilo kojega drugog sektora, putem bilo kojega poreznog oblika. Naime, složen proces međuzavisnosti imperativno nameće uključivanje svih poreznih oblika na poreznu presiju. Otuda i moje zalaganje za podjelu poreza temeljem vremena.

Kada je riječ o poreznoj presiji kojoj su izložene tvrtke u Hrvatskoj, tada je potrebno pored poreza na dobit u račun uključiti i poreze na inpute, odnosno outpute.

Povrat zaštitne kamate, koji je ukinut u vrijeme Koalicije zbog ekscesnog rasta cijena kao posljedica uvođenja PDV-a 1998. godine, bitno bi pridonio privlačenju stranog kapitala, između ostalog, i green field investicija. Zaštitna je kamata stimulans investitorima da povećaju stopu samofinanciranja, što povećava štednju i investicije. Porezni prihodi koji se ubiru temeljem oporezivanja dobiti, kao što sam pokazao, nebitni su s fiskalnog aspekta. Porez na dobit mora imati ekonomske ciljeve, a socijalni i fiskalni mogu biti tek izvedeni ciljevi. Prohibitivna porezna stopa jest svaka porezna stopa koja smanjuje konkurentnost nacionalnoga gospodarstva.

Povećanje poreza na dodanu vrijednost rezultiralo bi povećanjem poreznih prihoda za gotovo 1.600 milijuna kuna za postotni poen. Za koliko bi se trebala povećati porezna stopa PDV-a, nije moguće reći jer odgovor na to pitanje zahtijeva analizu dosadašnjih kretanja u gospodarstvu te

moguće dinamike rasta proizvodnje u novim uvjetima. Novi uvjeti, između ostalog, znače i preispitivanje monetarne i kreditne te tečajne, odnosno sveukupne politike odnosa s inozemstvom.

Zaključak

Ekonomski je sustav u osnovi određen:
– monetarnim sustavom
– deviznim sustavom
– fiskalnim sustavom.

Međuovisnost pojedinih podsustava ekonomskog sustava nedjeljiva je. Nije moguće voditi autonomnu – monetarnu, vanjskotrgovinsku (tečajnu) ili fiskalnu politiku – one moraju biti koordinirane. Svaka od politika djeluje kao dio ekonomske politike, ali i pojačava/umanjuje učinke svake od politika. Hrvatski slučaj stabilnog tečaja utječe na monetarnu i fiskalnu politiku. Monetarna politika djeluje u smjeru stabilizacije cijena, s jedne strane, i, s druge strane, kontraktivno na gospodarsku aktivnost. Fiskalna politika, u uvjetima fiksnog tečaja i rastućeg deficita trgovinske bilance, povećava porezne prihode, temeljem deficita i tako povećava fiskalnu izdašnost postojećega poreznog sustava.

Reforma poreznog sustava mora preferirati gospodarske učinke u najvećoj mogućoj mjeri. Fiskalne i socijalne funkcije treba respektirati u mogućoj mjeri, ali porezni se sustav mora fokusirati na povećanje konkurentnosti nacionalnoga gospodarstva. Podaci su pokazali da je znatno oporezovana budućnost, kao što je rasprodaja obiteljskog srebra, učinila privid da je porezna presija manja nego što to doista jest.

Svaki dohodak, bez obzira na to radi li se o obitelji, tvrtki ili državi, dijeli se na potrošnju i štednju. To je princip. Međutim, ukoliko obitelj, tvrtka ili država troše više od raspoloživog dohotka, tada je potrošnja veća od dohotka i imamo negativnu štednju, koju nazivamo deficitom ili gubitkom.

Država – slučaj Hrvatske – kao sektor generira deficite, što znači da je proračun neuravnotežen ili, što je isto, prihodi nisu dostatni da pokriju rashode. Dakle, država ostvaruje negativnu štednju. Kumulativ deficita predstavlja javni dug. U Hrvatskoj tome valja pridodati i prodaju prije društvenog a sada državnog vlasništva, kojom država ostvaruje svoje neporezne prihode.

Prema tome, bez obzira na to o kojem se sektoru radi, prodaja imovine znači «oživljavanje» prijašnjih ušteda transformiranih u imovinu (potpuno je nebitno radi li se o fizičkoj ili financijskoj imovini) i povećanje raspoloživog dohotka/likvidnosti kako bi se podmirile obveze ili zadovoljile potrebe.

Na kraju želim jasno reći da je temeljni problem Hrvatske u negativnoj štednji koja je iz godine u godinu veća. Tečaj kune «pokriva» dubioze i čini stanje nacionalnoga gospodarstva stabilnim i socijalno odgovornim u većoj mjeri nego bi to bilo ostvarivo da nemamo rastući deficit platne bilance. Prema tome, nije problem u tečaju, nego u negativnoj štednji, pri čemu je tečaj samo

mehanizam koji «prividno» povećava učinkovitost postojeće ekonomske politike.

U tom smislu valja provesti i poreznu reformu koja će maksimalno stimulirati štednju i smanjiti potrošnju. Pri tome tečaj mora biti u funkciji izvozne orijentacije. Hrvatska mora platiti ono što je u prethodnim razdobljima potrošila, s jedne strane, i dinamizirati gospodarsku aktivnost kako bi ostvarila (u prvom koraku) dohodak per capita na razini Europske unije, što bi joj omogućilo primjerenu socijalnu politiku na dugi rok, s druge strane.

Nemogućnost negativne štednje na dugi rok čini postojeću ekonomsku politiku neodrživom, pri čemu je tečaj kune samo mehanizam te i takve politike.